

Budapest felfedezése

244 GELLÉRTHEGY

Ezt a képet nem lehet megunni, e látvánnyal nem lehet betelni, a szívdobogást nem lehet leküzdeni. Hátad mögött a Citadella immár barátságos kazamatái s a felszabadulás emlékművének sugárzó alakja a béke olajágával, előtte a százszentendős város, egy siheder metropolis, amely olyan barátságos bizalmasodással hunyorít a tavaszi napfényben, mint egy időtlen vénember, aki szívesen túri, hogy öcsémnek szólítsák. Kivirágzott mandulafák rózsaszín felhőin dereng át a város látképe, egyfajta könnyed fénytörésben, a Tabán kagylóhéjából fiatal párok kóborolnak felfelé az ösvényeken s szemben a Vár, a maga mozdulatlanságával, amely — mint jól tudjuk — korántsem mozdulatlanság, inkább sűrű és mozgalmas élet.

Az ember zavarban van. Saját emlékeit kezdje kibogozni, mint holmi józú falatokat, amelyeket majszolva felrémlelenek az elillant ifjúság percei, vagy a történelem zörgő pergamen íveiből szedegesse elő a Gellérthegy történetét? Budapest felfedezésére vállalkozva az ember minduntalan abba az izgalmas kettősségbe ütközik, amely a századik születésnap és az évezredekre visszanyúl emberi településtörténet ellentmondásából és összecsendüléséből adódik.

— **Honnan származik tulajdonképpen Budapest neve?** — kérdeztem, volt egy esti várbeli poharazás alkalmával a város rajongó hívetől és köveinek vallatójától, aki egyszerűen így válaszolt:

— **A Gellérthegyről.** Ott álltak azok a mérszegető kemenécek, amelyekből Budapest neve származik.

Ez a hegy tehát, amelyen ácsorgok, megbúvólva és megilletődve, voltaképpen fővárosunk keresztapja s ha a túlparti sétányról nézem, van is benne valami örökös és figyelmeltető tekintély, valami szelíd és barátságos méltóság. A régi neve is valamiképpen falusias, mivel nagyon régen Pesti Öreghegy volt a neve, holott a budai oldalon áll s ebben az elnevezésben talán először foglalták egybe Pest és Buda fogalmát. Hívták egyébként az idők folyamán Pesti-hegynek és Kelenhegynek ezt a meredek dolomitsziklát, amelynek mélyében a budai hévforrásrendszer legértékesebb vizei fakadnak.

Mióta él itt az ember? — jószerivel meg sem határozható egészen pontosan, mert nemcsak örökös és menedéket nyújtó sziklatuskó ez a hegy, de zajos történelmi viharok gócpontja is, s ezek a történelmi viharok kevés maradvány után, annál több emberi alkotást örökre elpusztítottak. A déli lejtőn a régészek ma is kutatják annak a kelta oppidumnak a várfalait, amelynek a helyét már ismerik, és feltárták a tabáni lejtőre települt eraviszkusz falu maradványaival egyetemben. Csendes, szorgalmas földműves emberek laktak errefelé négyszög alakú lakóházakban, amelyek favá-

zát vagy vesszőfonadékait agyaggal tapasztották ki, a kunyhó közepén mélyedést vájva a tűzhely számára. Malmok és hombrak maradványait őrzik a lágy ívelésű lankák, s egy fazekasműhely törmelékeit, amelyekből az értő szem ki tudja hámozni egy fejlett edénygyártó ipar emlékeit. 1046-ban innen taszították a mélybe Gellért püspököt pogány eleink, amikor a szent életű aggastyán a Lengyelországból hazatérő Árpád-házi hercegek elé utazott.

A török erődöt elfújta a vihar. Történelmi csengésű legenda szerint igazi szélvihar tombolt a hegy körül, a török erődítmény ormáról letépte a félholdas, lófarkas lobogót s a Dunába sodorta. E viharral kezdődött volna az iszlám hanyatlása? Ezt azonban csak ez a régényes hagyomány állítja, a történelem valóságos elemekre épül. Valóság volt a csillagvizsgáló, s ma is valóság a zömök Citadella, amelynek falairól és ormairól olyan önfeléd sziporkázással röpönnék fel a rakéták a felszabadulás ünnepnapján. A Gellértheget a felszabadulási emlékmű messziről látható felkiáltójellel iktatja be történelmi kegyhelyeink közé, de a pesti nép már hetvenöt évvel korábban népünnepélyek színlévé avatta. 1897-ben a császári és királyi hadügyminisztérium kezéből a főváros birtokába került a gyűlöletes emlékü erődítmény, s ettől az évtől kezdve hűsvéthétfőn megtartották a gellérthegyi búcsút, amely a korabeli krónikák leírása szerint kissé pogány ízű, tavaszt köszöntő népünnepély volt, sok muzsikával, és a vén borospincék vasalt ajtajainak szapora nyitogatásával.

„A gellérthegyi Bastille” — írta 1855-ben a Pesti Hírlap az erődítményről, amelyet az uralkodó Haynau sugalmazására építtetett az 1848—49-es forradalom és szabadságharc leverése után a rebellis magyarok megfélemlítésére. A „jóságos” ifjú uralkodó 1850-ben utalta ki az első kétszázézer forintot a Citadella építésére, amelyet voltaképpen egy hosszan elnyúló erődítmény alappilléreinek szántak, mert a császár a bécsi Burgba zárkózva is úgy érezte, hogy a magyaroktól csak akkor lehet biztonságban, ha az egész Magyarországot bástyák közé zárja. Ebből az egész név számára tervezett Kufsteinből azonban csak a Citadella épült fel Zitta Emanuel mérnökári órnagy tervei szerint. Az építkezés érdekében 1849-ben lebontották az 1813-ban épült Csillagdát, kisajátították és letartolták a békés rendeltetésű tudományos intézmény körül fekvő szőlőskerteket. Ezek a munkálatok végérvényesen megváltoztatták a Gellérthegy arculatát, az archaikus báj fölé zord kockaköveivel az erődítmény telepedett.

A hegytető nyugati oldalára terveztek és építették a téglaal alaprajzú erőd magvát, amely egy emelettel magasabb, mint a védőművek. Zitta Emanuel okos és tapasztalt hadmérnöknek bizonyult. A félkör alakú udvar köré telepítette a boltozatos kazamatákat, lőréseket nyitott a Duna felé, hogy a hatvan ágyú tűzeréjére támaszkodó tűzérség úgyszólván a katonai hálótermekből tűz alá vehesse a pesti oldalt, ha „történne valami”. De lőrések ásítottak a belső udvar felé is, hogy a kis létszámú helyőrség tűz alá vehesse és támogatgassa a tervezett, de soha meg nem épült többi erődöt, s e jól védhető, teljesen zárt erődben várhasa meg a felmentést, ha a rebellis magyarok ismét elszánnák magukat valamire. Kasselik Ferenc építőmester s Zitterbarth Mátyás építészmérnök 1854 júniusára fejezte be a munkát, kivájva a belső udvar 80 méter mély vízgyűjtő medencéjét, felhúzza a 220 méter hosszú s átlag 50 méter széles építmény 10—15 méter magas falait, a védőárkokat. 1854 nyarán nyikordult még először a keleti falon a felvonóhid és az osztrák tűzérség bevontatta, lőállásokba helyezte a hatvan ágyút.

Hadászati célokra sohasem használták a Citadellát, komor és fenyegető árnyéka azonban rátelepedett a sihederkorú főváros kedélyvilágára, a közvélemény szöszölői mind bátrabban és hangosabban követelték, hogy bontsák le I. Ferenc József és Haynau szellemének ezt a kőbe faragott fenyegetését. Hadászati célokra sohasem szolgált, mégis fél évszázadig ostrom alatt állott a Citadella, szellemi ostrom alatt, amelynek összütést évente egyszor, a császár és király születésnapján díszortutúzzal viszonzták a tűzének. 1897-ben a Közmunkák Tanácsa a közvélemény sürgetésére a városi tanács birtokába adta a Citadellát és ezzel a nagy tekintélyű tanács fennállása — 1870 óta — dédelgett terve megvalósult. Budapest ünnepelt, amikor jelképesen lerombolták a gellérthegyi Bastille-t, megbontva a déli bástyát és a kaputornyot. A közvélemény most már azzal foglalkozott, mi legyen a lakatlanná vált erődítményből? Széchenyi István fia, Széchenyi Ödön ismét feleleveníti tragikus sorsú apja tervét, legyen a Gellérthegy a magyar Pantheon, történelmünk nagyjainak végső pihenőhelye. Bécs azonban fázott a gondolatról, bár a sárga kundorszerűség már rég kivundatta útegeit az erődből, nem találták rokonszenves gondolatnak olyan helyre temetni a nemzet nagyjait, ahol nyugvóhelyük a város minden pontjáról látható.

A felszabaduláskor a Gellérthegy közterület volt s valamiképpen mégis zárt, szűk világ, óriási magánparkokkal és büszke villákkal, tiltó táblákkal és katonai őrséggel, zord csőszökek és magas falakkal. Az ostrom tele ezt a tündéri szépségű, mediterrán ihletésű tájat is megtépázta, de a tilalmi táblák és magas kerítések is áldozatul estek a viharak. A Gellérthegy tulajdonképpen akkor lett igazán a fővárosé, amikor az első szabad május még nagyon kopott emberkigyója felballagott az ösvényeken a hegytetőre, ahol most a Jubileumi Park első virágai bújnak elő a földből, a marcona lőrések kirándulók és idegen nyelvű látogatók iparkodnak betelni a pesti panorámával. A sörözőben erős bécsi kiejtéssel sürgeti habos italát egy vendég s talán arra gondol, hogy az úkapja itt ácsorgott a beszőgezett és Pestre irányított ágyú mögött, a császári fegyverkabátban.

Magyar és külföldi megilletődten áll a hegytetőn, az ünnepi lógók tavaszi csattogásában és a városi nézi, amellyel nem lehet betelni. Megilletődött maga a krónikás is, mert hiszen valahányszor feljön a tetőre, mindig új vonásokat fedez fel a város arcán. Mi mindent látott már erről a helyről a látogató, aki szorgalmasan jegyezgeti a múlt évek alkotásait. Erről a pontról nézte végig a régi Dunaszálló öreg hodályának felrobbantását, s ez a kiszámított pillanat egy másodpercre felidézte a háborút. S volt egy pillanat, amikor nem a hegyről nézett alá, hanem a hegyre nézett fel az újjáépült Erzsébet-híd utolsó szakaszának beillesztésének. Emlékezik arra a mély, szinte halotti csendre, amely a partokon, felsorakozott embertömeg fölött lebegett, míg az úszódaruk megemelték az utolsó darabot és lassan a helyére tették. A krónikás a szépen öregedő, s azóta örökre eltávozott hidépítő mellett áll s emlékezik a hidak atyjának dörmögő sóhajlására, amint rálepett az immár élő hídra:

— Hát ezt is megértük... Bizony megértük...

Baróti Géza